

Základní syntaktická problematika a pojmosloví:

Výpověď: forma, elementární jednotka promluvy/ typu komunikátu

Komunikát: jednotka jazykové komunikace/ dorozumívání (někdy též minimální, elementární jednotka)

- základním typem komunikátu = promluva (ústní – písemná; členění: zvukové x grafické); odlišně: slovtvorná motivace – odvozené pojmenování od verba *promluvit*)

Promluva:

- tvořena min. 1 výpovědí (podle F. Čermáka: propozice)
- odlišení: věta jednoduchá x složená (podle Hrbáčka; v „klasickém“ pojetí: souvětí podřadné)
- přívětné/ přídavné výrazy (vokativ, k navázání kontaktu...)

Upřesnění charakteru výpovědi:

I. po stránce obsahové:

- 2 vztahy:
 1. Referenční (vztah k mimojazykovým jevům; srov. výklad k lexikální sémantice – lexikologie)
 2. Syntaktický: „usouvztažnění“
-

Záležitost sémantické, ale též formální reference:

- pojmenovávací prostředky – adekvátní reflexe vztahů mezi jevy, entitami apod. (v rámci vnímání reality): sémantický a lexikální popis + syntaktické vyjádření
 - situační výpovědi (*To tak! Nuže!?*)
-

Ad 2. **Syntaktický vztah:**

2.1 Predikace:

- vztah predikační („něco se vypovídá, tvrdí/ o někom, něčem“): rovněž myšlenková aktivita
- predikátory ve větě, např.: Jirka *šel* do kina. ... x odlišně: predikativa (-y)

2.11 typy predikace:

- (1.) gramatická; větná výpověď:
 - (1.1) syntagmatická (2členná věta)
 - (1.2) nesyntaxmatická (1členná věta)
- (2.) negramatická (situace, kontext):

Nevětné výpovědi (*Hloupost! Škola!*)

- char. nevětné výpovědi:
- nemá gramaticky vyjádřen čas ani způsob tvrzení; jen situačně (nejčastěji přítomnost = současnost; porovnat: relativní x absolutní časy, souslednost časů, gnómičké výpovědi apod.)
- např.: *Filmová akademie vyznamenala Václava Jiroutku, významného českého filmového režiséra, cenou Českého lva.*
- 1. predikace: *Film. ak. vyzn. VJ ...* gramatická, větná
- 2. predikace: *VJ, význ. čes. film. rež....* negramatická, nevětná
- 3. predikace: *... vyznamenala VJ cenou Čes. lva...* negramatická, nevětná
- - ale všechny predikace (1. – 3.) = syntagmatické!

Diferenciace pojmosloví:

Negramatická predikace: nevětná výpověď = aktivní vztažení jazykového znaku k určité „reálnému“ jevu

Pojmenování: konvenční záležitost = neaktivní vztažení jazykového znaku k určité „reálnému“ jevu

Zápor:

Opozice: rozkaz x zákaz (v procesu negace)

- typy: **větný – slovní – členský – částečný...**
- někdy na pomezí: *Nebyl tu listonoš?* (v obojím významu)

1. Větný:

- **celkový – částečný**
- 2. **Členský:** vždy částečný (*ne vždy přijde...* „vždy“ *nepřijde*)

II. Výpověď po stránce formální:

- jazyková forma:
 - a) zvuková / grafická
 - b) gramatická

Věta:

- její obvyklou formou je výpověď
- gramaticky vyjádřena (synt., sklad.)
- jednoduchá: s gramaticky vyjádřenou predikací

Výpověď: obvyklá komunikační forma věty

Věta: obvyklá gramatická forma výpovědi

- srov.:
- nevětná výpověď (*Ordinace. Karle! Správně.*)
- věty, které neplní funkci výpovědi: např. věty vedlejší

Gramatická forma výpovědi:

1. větná (VF):

1.1 věta jednoduchá

- a) 2členná - 1členná
- b) sponová - nesponová

1.2 věta složená (viz podřadná souvětí; proti větě jednoduché: rozšířené vyjádření)

2. nevětná (neobsahuje VF): větné ekvivalenty; někdy plní větné funkce (*Stát!*) – expr. vyjádření

Zvuková a grafická forma výpovědi:

- výpověď parcelovaná (zvuk. či graf. rozčleněnost, signalizace výpovědi; srov. *simultánní a sukcesivní* vyjadřování, členění textu apod.)
- zahrnuje prozódii
- frázování řeči (kóla aj.)

dále: fonetické výklady, věty dle postoje mluvčího ke skutečnosti:

Výpovědní funkce: zejména **komunikační**

- souvisí s fonetickým výkladem; funkce podle postoje mluvčího:

1. **oznamovací**: bezpříznaková konkluzivní/klesavá ↓kadence se mění na příznakovou konkluzivní kadenci ↑↓
2. **tázací**:
 - 2.1 zjišťovací: ↑, speciální (polokadence) → (*Bratr se už vrátil?*)
 - 2.2 doplňovací: ↓, u citového zabarvení ↑ (*Kdo tam bude?* ↓ nebo ↑)
 - 2.3 vylučovací (*Půjdeš tam, nebo tu zůstaneš?*)

Specifické otázky:

- a) deliberativní / rozvažovací: promluva k sobě samotnému (zároveň či pouze)
doplňovací: *Kde asi zůstal?*
zjišťovací: *Mluví pravdu?*; popř. infinitivní konstrukce: *Napsat mu o tom?*
- b) citově zabarvené (expr.) a řečnické otázky = nepravé otázky

Shrnutí typů „specifických otázek“:

Zjišťovací:

- (1) deliberativní
- (2.) nedeliberativní:
 - a) pravé
 - b)nepravé:
 - expr. = citově zabarvené
 - řečnické

Doplňovací:

- (1.) deliberativní
- (2.) nedeliberativní
 - a) pravé
 - b) nepravé
 - expr. = citově zabarvené
 - řečnické

3. **zvolací typy** (apod.):

- 3.1 **rozkazovací**: konkluzivní kadence bezpříznaková, ale při citovém zabarvení: ↑↓, zvolací imperativní výpověď ↓ též na základě oznamovací (popř. i tázací?) konstrukce (*Píješ ten čaj! /? ↑*)
- 3.2 **přací**: citově zabarvená, příznaková konkluzivní kadence (*Aby ho čert vzal! ↑↓*)
 - částice (*at', necht', kéž*)
 - infinitivní vazby (*Žít tak jako on!*)

Vyjádření komunikačních funkcí: ↓

Opisné vyjádření komunikačních funkcí: zejména u složených vět (souvětí podřadných)
Situační vyjádření (časté u oznamovacích vět)

Modalita a emocionální příznak, expresivita:

1. jistotní
2. voluntativní
3. evaluativní:
 - 3.1 etická
 - 3.2 emocionální

(apod.; srov. též: predikativa; obd. PMC)

Problematika členění výpovědi:

1. **Aktuální členění větné, komunikační perspektiva, kontextové členění:**

- jádro výpovědi: kontextově nezapojené
- východisko výpovědi: kontextově zapojené

- **pořad:**

- objektivní: východisko → jádro
- subjektivní: jádro → východisko

2. **výpovědní (komunikační) dynamismus:** členění na více částí (podle závažnosti sdělení):

- a) podle kontextu
- b) podle situace
- srov. dříve: parcelace, simult. x suks. členění apod.

3. **zaměření výpovědi:** také sub. 1

- téma: o čem se hovoří
- réma: co se říká o tématu
(srov. PMČ; též zakotvenost, příznakovou, příznačnost apod.)

Prostředky aktuálního členění:

1. slovosled, větosled
2. intonační centrum – spjato s jádrem výpovědi
3. lexikální prostředky; zvl. aktualizační částice: *již, teprve, právě, pouze, také, i, ani* (aktualizují výrazy, před nimiž stojí)
4. syntaktické konstrukce:
 - a) osamostatnění větný člen (parcelace apod.; podrobněji: PMČ)
 - b) samostatný větný člen
 - c) vytýkáci důrazový opis: *Byl to Dobrovský, kdo zpracoval...*
 - d) navozovací věty vedlejší: *Pokud jde o mne, nebudu proti.*

Specifika větné stavby:

1. „klasické“ pojetí (Česká mluvnice, Hrbáček aj.):
 - a) **zvláštnosti /odchylky větné stavby** (elipsa – textová a situační, odlišně u všeobecného podmětu apod.; vokativ, citoslovce apod.) ... aposiopese
 - b) **nepravidelnosti** (anakolut, zeugma, atrakce, kontaminace vazeb...)
2. **z hlediska členění výpovědi** - odlišně PMČ

Presupozice: souhrn podmínek, které musí být splněny, aby byla věta správně pochopena

Syntaktické vztahy ve větě jednoduché:

1. relace samostatně: predikace, determinace, koordinace x **adordinace**, apozice, parenteze
2. vyjádření relací/ syntaktického vztahu **dominace**:
 - shoda/ kongruence
 - řízenost/ real. valence/ rekce
 - nevyjádření/ přimykání/ adjunkce

Typy determinace (podle J. Hrbáčka):

A. **hypotaktická:**

1.1 obligatorní:

- a) komplementární (vyplývá z intence slova, doplnění):
 - objektová (*psát dopis, stavba mostu*)
 - subjektivní (*štěkáni psa*)
 - adverbialní (*octnout se na ulici*)

- doplňková (*cítit se nemocen*)
 - b) atributivní
- 1.2 fakultativní:
 - a) kvalifikující:
 - hodnotící (*milý společník*)
 - omezující:
 - vl. kvalifikační (*trest smrti*)
 - kvantifikační (*pět jablek*)
 - b) okolnostní:
 - vnější (*kouřit na ulici*)
 - vnitřní (*zpívat pro radost*)
 - c) příslušnost (substantivum je „částí“ jiného substantiva, většinou vyjádřeno adnominálním genitivem: *věž kostela*; srov. výklad lexikologie = Vennovy diagramy)

B. paratactická:

1. samostatná dvoučlenná věta:
 - 1.1 jednosměrná (mezi výrazy; subst.: *chudák maminka* /spor o přívlastek – přístavek/, adj. nebo adv. – s doplněným spojovacím výrazem: *drahý/ draze, protože kvalitní/ kvalitně*)
 - 1.2 obousměrná (vzájemná; *město Praha, ředitel Novák*; spor obd. 1.1)
2. postupná (postupně rozvíjející věty; zapojení do hypotaxe):
 - 2.1 kvalifikační (adj.... *můj nový jarní kabát*)
 - 2.2 okolnostní (adv. ... *přijel včera večer, seděli před domem na lavičce*)

Koordinace:

- v podstatě odpovídá členění, užitému u souvětí souřadného
- též okrajové typy:
 1. oprava (rektifikace): *rybník, či spíše...*
 2. zahrnutí (inkluze): *všichni zaměstnanci, i uklízečky...*
 3. výjimka: *v tyto dny vyjma (ve) středu (-y)*
 4. jiné pojmenování, upřesnění, precizace: *atribut neboli přívlastek...*
 5. náhrada, substitute: *sáhl po štětcí místo po knize...*
 6. opakování, iterace¹: *jen vody a vody, bez konce vody...*
- nikoliv ovšem typ ... *dlouho, dlouho jsem...* (zde expr. vyj., prosté opakování, nikoliv determinace)
- 7. eventualita: *přibral dva tři kamarády...*

Apozice:

- obecný výklad, shoda neshoda apod.
- obvyklá klasifikace:
 - zařazující
 - konkretizující
 - vysvětlující
- aj.

Řazení pojmenování ve větě dvoučlenné:

1. **řetězovitě** (jednosměrné: *řečtí obyvatelé Alexandrie...*)
2. **vějířovitě** (různosměrné: *Dnes ujedete autem za den hravě třeba i 1000 km.*)

Vztahy souřadnosti též: *Koupil jablka, hrušky, švestky...* (lexikologie: hyponyma, hyperonyma, kohyponyma)

¹ Srov. však odlišně iterativnost, frekventativnost, distributivnost apod. z hlediska slovo tvorby a morfologie!

Schémata větné stavby: konstrukční, strukturní (syntaktický strom); pojetí větných členů

Polovětné vazby:

- **jmenné:** *přívlastkové, přístavkové*
- **slovesné:** *infinitivní, přechodníkové*